

The Ethnic and Religious identity of the Talpur ruling dynasty Of Sindh

Mohammad Dashti,¹ Inayat Ali,²

(DOI): [10.22034/mte.2024.16574.1742](https://doi.org/10.22034/mte.2024.16574.1742)

Abstract

Original Article

P 129 - 154

The Talpuran dynasty was one of the local governments of the Sindh region that ruled the Sindh region for about 172 years (1783-1955 AD). The issue of this research is, what was Talpuran's ethnic and religious identity? This research investigated the above issue with a historical approach and with a descriptive-analytical method and came to the conclusion that the Talpurans were among the Baluchs of Iran and followers of the Twelver Shia religion, and they formed a government in the Sindh region. Contrary to the hypothesis of the rival and according to the historical reasons and evidences, before reaching power in Sindh province, the Talpuran dynasty were Twelver Shiites.

Key words: Sindh, Talpuran, identity, Shiism, Imamieh.

1 - Department of Islamic History, Islamic History and Civilization Complex, Al-Mustafī (PBUH) Al-Alamiya Community, Qom, Iran. mohammad_dashti@miu.ac.ir

2 - PhD student of Islamic History, Islamic History and Civilization Complex, Al-Mustafī (PBUH) Al-Alamiya Community, . inayat_ali@miu.ac.ir

3 Received: 2021/04/02 | Accepted: 2021/11/23

This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution4.0 | <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

هویت قومی و مذهبی سلسله‌ی حکومتی تالپوران سند

محمد دشتی^۱ (نویسنده مسئول) | عنایت علی^۲

شناسه دیجیتال (DOI): [10.22034/mte.2024.16574.1742](https://doi.org/10.22034/mte.2024.16574.1742)

علمی - پژوهشی

ص: ۱۵۴/۱۲۹

چکیده

سلسله‌ی حکومتی تالپوران یکی از حکومت‌های محلی منطقه‌ی سند بود که حدود ۱۷۲ سال (۱۷۸۳ - ۱۹۵۵ م) بر منطقه‌ی سند حکومت کردند. مساله‌ی این پژوهش این است، که تالپوران از نظر قومی و مذهبی چه هویتی داشتند؟ این پژوهش با رویکرد تاریخی و با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی مساله‌ی فوق پرداخته و به این نتیجه رسیده است، که تالپوران، از بلوچ‌های ایران و پیرو مذهب تشیع اثنا عشری بودند و در منطقه‌ی سند اقدام به تشکیل حکومت کردند. سلسله‌ی تالپوران برخلاف فرضیه‌ی رقیب و بنا بر دلایل و شواهد تاریخی پیش از رسیدن به قدرت در ایالت سند، شیعه دوازده امامی بوده‌اند.

کلید واژه‌ها: سند، تالپوران، هویت، تشیع، امامیه

۱ - گروه تاریخ اسلام مجتمع تاریخ سیره و تمدن اسلامی، جامعه المصطفی (ص) العالمیه، قم، ایران mohammad_dashti@miu.ac.ir

۲ - دکترای تاریخ اهل بیت (ع) مجتمع تاریخ سیره و تمدن اسلامی، جامعه المصطفی (ص) العالمیه، پاکستان. inayat_ali@miu.ac.ir

۳ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۴

مقدمه

بر اساس منابع باستان‌شناسی، منطقه‌ی سند یکی از کهن‌ترین مناطق تمدن خیز جهان محسوب می‌شود. در دوره‌ی اسلامی نیز، منطقه‌ی سند دولت‌های متعددی را به خود دیده است. از جمله‌ی پدیده‌های سیاسی که در خلال دوران حاکمیت نسبتاً طولانی بابرین بر منطقه‌ی شبه قاره (۹۳۲ — ۱۲۷۴ ق) (۱۵۲۶ - ۱۸۵۷ م) به وقوع پیوست، حاکمیت دو سلسله‌ی محلی متوالی در منطقه‌ی سند است؛ اولی سلسله‌ی حکومتی «کله‌روها» (۱۶۸۱ - ۱۷۸۳ م) بودند، که مذهب تسنن داشتند؛ دومی، سلسله‌ی حکومتی «تالپوران» (۱۱۹۶ - ۱۳۷۵ ق / ۱۷۸۳ - ۱۹۵۵ م) بودند، که جزو کارگزاران کله‌روها بودند و در ادامه، جایگزین کله‌روها شدند. تالپوران ۱۷۲ سال بر منطقه‌ی سند حکومت کردند؛ این سلسله‌ی حکومتی یکی از تأثیرگذارترین دولت‌های اسلامی حاکم بر منطقه‌ی سند، به‌ویژه از نظر فرهنگی محسوب می‌شود.

مسالهی این پژوهش این است، که هویت قومی و مذهبی سلسله‌ی تالپوران از چه قرار است؟ این پژوهش، متناسب با ماهیت مساله، با رویکرد تاریخی و با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر داده‌های کتابخانه‌ای و میدانی، از جمله مصاحبه با بقایای خاندان تالپوران که با گذشت حدود ۷۰ سال از پایان حاکمیت شان هم‌چنان در منطقه‌ی سند دارای موقعیت و نفوذ اجتماعی هستند، به بررسی مسالهی فوق می‌پردازد. فرضیه‌ی این پژوهش این است، که بر خلاف فرضیه‌ی رقیب؛ تالپوران پیش از رسیدن به قدرت در ایالت سند، شیعه دوازده امامی بوده‌اند. گفتنی است که منظور از «شیعه» در این پژوهش مفهوم عام آن است که با وصف «دوازده امامی» در تشیع خاص یعنی شیعه دوازده امامی تعیین پیدا می‌کند.

۱. پیشینه‌ی تحقیق

در خصوص پیشینه‌ی بحث هویت قومی و مذهبی تالپوران، گفتنی است، که با بررسی‌هایی که در این باره انجام شد در چند اثر مطالبی مختصر در خصوص هویت قومی و مذهبی تالپوران آمده است، که چندان قابل اعتنا نیست و صرفاً بیان چند قول در این زمینه و احیاناً ترجیح برخی اقوال است، نظیر آن‌چه در آثار ذیل آمده است:

۱. مقاله‌ی «تالپرن جي دور مين سند - ايران تعلقات» (روابط سند و ایران در دوره‌ی تالپوران)، نوشته‌ی آقای غلام محمد لاکهو که در مجله مهران سیارو، شماره‌ی ۴۶، چاپ شهر جامشورو، ناشر، سندي ادبي بورڊ، ۲۰۰۶ م،

۲. کتاب گالهیون گوت ونن جون (قصه‌های روستا و درختان)، تالیف سید حسام‌الدین شاه

راشدی، (۱۹۸۱ م):

۳. جنت السنند، تالیف رحیم داد خان مولایی شیدایی، ۲۰۰۸ م.

۴. کتاب خیرپور جی میرن جو ادب، سیاست و ثقافت و حصو (سهم تالپوران خیرپور در ادب، سیاست و فرهنگ)، تالیف عطا محمد حامی، ۱۹۹۴ م.

آثار فوق به موضوع این پژوهش (هویت قومی و مذهبی تالپوران) به صورت گذرا و موجز با رویکرد عمومی و پراکنده بحث کرده‌اند. علاوه بر این که، دیدگاه این آثار در باره‌ی هویت مذهبی و پیشینه‌ی مذهبی تالپوران بر خلاف واقعیت‌ها و اسناد تاریخی است و این مقاله در ارتباط با این دیدگاه‌ها رویکرد انتقادی دارد. ضمن این که مولفان این آثار در زمینه‌ی تبیین هویت قومی و مذهبی تالپوران صرفاً به کتاب جیمس برنس (۱۸۰۱ - ۱۸۶۲ م) انگلیسی استناد کرده‌اند، که اتفاقاً نگارنده، نسبت به این منبع رویکرد انتقادی دارد و در جای خود نقد خواهد شد.

بر اساس آنچه گذشت، از نظر پیشینه‌ی بحث، در باره‌ی مساله‌ی این پژوهش (هویت قومی و مذهبی تالپوران سند) بحث قابل توجهی از سوی دانشمندان و پژوهش‌گران انجام نگرفته است. به علاوه، دیدگاه این پژوهش‌گران درباره‌ی هویت مذهبی تالپوران از نظر نگارنده، بنابر دلایل متقن و محکم موجود پذیرفتنی نیست و مورد نقد است. بنابراین، انجام این پژوهش هم ضروری و هم توأم با نوآوری است.

۲. منابع پژوهش

منابع مورد استناد و معتبر و دست اول این پژوهش را می‌توان به چند دسته به قرار زیر تقسیم کرد: الف. دیوان‌های شعری شاعران دربار تالپوران از جمله میر علی شیر قانع شکراللهی شیرازی تنوی (۱۱۴۰ - ۱۲۰۳ ق / ۱۷۲۸ - ۱۷۸۹ م)، میر عظیم‌الدین عظیم شکراللهی شیرازی تنوی (۱۱۶۲ - ۱۲۲۹ ق / ۱۷۴۹ - ۱۸۱۴ م) و میر غلام علی مایل شکراللهی شیرازی تنوی (۱۱۸۱ - ۱۲۵۲ ق / ۱۷۶۸ - ۱۸۳۵ م)، که سالیان طولانی با خانواده‌ی تالپوران آمد و شد داشتند.

ب. کتاب «تذکره‌ی تکمله مقالات الشعراء»، تالیف مخدوم محمد ابراهیم خلیل (۱۲۴۳ - ۱۳۱۷ ق)

ج. کتب معتبر تاریخی قرن سیزدهم ق (ایالت سند از جمله: تازه نوای معارک، نوشته منشی عطا محمد شکارپوری (۱۲۰۰ - ۱۲۷۲ ق)، کتاب لب تاریخ سند، نوشته خان بهادر خدادادخان (۱۲۵۵ - ۱۳۲۹ ق / ۱۸۳۸ - ۱۹۰۳ م)، کتاب ریاست خیرپور نوشته میرزا قلیچ بیگ (۱۲۷۰ - ۱۳۴۸ ق / ۱۸۵۳ - ۱۹۲۹ م) و کتاب تاریخ خیرپور نوشته سید قایم رضا نسیم امروهوی (۱۳۲۵ - ۱۴۰۷ ق / ۱۹۰۸ - ۱۹۸۷ م)، که هر سه مورخ معاصر تالپوران و دارای ارتباط با تالپوران بودند.

در این جا لازم است به بررسی و نقد یک منبع دیگر، مربوط به تالپوران بپردازیم که اتفاقاً، مورد استناد مخالفان فرضیه‌ی این مقاله است و آن عبارت است از کتاب آقای جیمس برنس انگلیسی،^۱ (۱۸۰۱ - ۱۸۶۲ م) درباره‌ی هویت مذهبی تالپوران با عنوان A Narrative of a visit to the court of Sinde چاپ شده در لندن در سال ۱۸۳۱ م، نقد اساسی بر این منبع که تالپوران را سنی معرفی کرده و اتفاقاً مورد استناد جمع زیادی از پژوهش‌گران سندی قرار گرفته، این است که این اثر که توسط یک شخص بیرون از حوزه‌ی فرهنگی تالپوران و عجولانه تالیف شده، نتوانسته واقعیت‌های مربوط به هویت تالپوران به‌ویژه هویت مذهبی ایشان را به درستی دریابد و در نتیجه، گزارش‌های وی در خصوص هویت مذهبی تالپوران با واقعیت فاصله دارد و در تقابل با انبوهی از منابع اصیل و بومی مربوط به تالپوران است. جزئیات نقدهای وارده بر این اثر را در خلال پژوهش بیش‌تر برخواهیم شمرد.

۲. جغرافیای ایالت سند

ایالت سند که امروز یکی از مهم‌ترین ایالت‌های کشور پاکستان با مرکزیت شهر کراچی است، در زمان قدیم وسعت بیش‌تری داشت. از این‌روی، لازم است برای شناخت بهتر قلمرو مکانی پژوهش، قدری درباره حدود و قلمرو سند قدیم و سند جدید توضیح مختصری ارائه کنیم:

یاقوت حموی درباره‌ی سند قدیم می‌نویسد: «سند منطقه‌ای بین هند، کرمان و سجستان (سیستان) را می‌گویند» و بعضی‌ها مکران را هم در سند می‌شمارند و می‌گویند؛ سند مشتمل بر پنج منطقه (کوره) است، که نخست از طرف کرمان مکران سپس طوران (ثوران) سپس سند سپس هند سپس ملتان است.» (یاقوت حموی، ۱۹۹۵: ج ۳، ۲۶۷؛ قزوینی، ۱۳۷۳: ش: ۱۴۳، نظامانی، ۱۹۳۳: ۸)

اجملاً امروزه ایالت سند منطقه‌ای است کوچک‌تر از سند قدیم که از نظر جغرافیای سیاسی، از گذشته تا کنون تفاوت‌های زیادی کرده است. ایالت سند جدید که مورد نظر نگارنده است، از طرف شمال محدود است به ایالت پنجاب پاکستان، از طرف شرق محدود است به ایالت راجپوتانا هند (Rajputana) از طرف جنوب محدود است به بیابان کچ (Kach) و دریای عمان و اقیانوس هند و از طرف غرب به ایالت بلوچستان پاکستان. (مولایی شیدایی، ۲۰۰۸: ۲۴؛ فدوسی، ۲۰۰۷: ج ۱، ۱۱)

سند جدید که حاکمیت تالپوران (قرن سیزدهم و چهاردهم ق) بدان محدود بوده، شامل ولایات بکهر (Bukhar) (سکهر فعلی)، سیوستان (سیوهن فعلی Sewhan) و تهته (Thatta) بوده است.

^۱ James Burns

۴. هویت قومی تال پوران

ظاهراً، تردیدی در این نکته وجود ندارد که خاندان تال پوران که قریب به ۱۷۲ سال با اقتدار و محبوبیت و مقبولیت اجتماعی بر منطقه‌ی پهناور سند حکومت کردند، هویت بلوچی و ایرانی داشتند. به گفته‌ی خود امیران تالپور: «ما بلوچ ایرانی هستیم ولی از آن بلوچ‌ها نیستیم که در ایران به آن‌ها کوچ (کوچ کننده، مهاجر) بلوچ گفته می‌شود.» (۳۵۰: ۱۹۸۹ Eastwick؛ خداداد خان، ۱۹۵۹: ۱۴۰؛ لاکهو، ۲۰۰۶: ۴۶، ۵)

به‌طور کلی درباره‌ی هویت قومی و نسبی سلسله‌ی تال پوران اقوال مختلفی وجود دارد که عبارتند از:

۱. همان ادعای خود تال پوران که از قوم بلوچ ایرانی و از دودمان حمزه بن عبدالمطلب^(ع)، عمومی پیامبر اکرم^(ص) هستند. (خداداد خان، همان؛ حامی، ۱۹۹۴: ۵۸)
 ۲. بعضی از محققان تال پوران را از قبیله لغاری بلوچ می‌پندارند. (حامی، همان)
 ۳. بعضی دیگر از محققان، تال پوران را از شاخه‌ی رستمی از قبیله‌ای مزاری بلوچ می‌شمارند. (همان)
 ۴. دکتر رحیم، تال پوران را از قبیله مری بلوچ می‌داند. (همان)
 ۵. مورخ معاصر، خان بهادر خداداد خان هم قول اول (از دودمان عبدالمطلب^(ع)) را پذیرفته است. (خداداد خان، پیشین: ۱۴۰)
 ۶. بعضی دیگر، از محققان، تال پوران را از قوم بلوچ و از طایفه‌ی هوت بلوچ می‌شمارند. (تال پور ناز، ۱۹۸۷: ۵؛ حامی، پیشین: ۵۸)
- قول اول را با توجه به این که ذریه‌ی حضرت حمزه بن عبدالمطلب^(ع)، در همان فرزندان بلافصل حمزه باقی ماند و ادامه نیافتند و منقرض شدند، (ابن حزم، بی‌تا: ۱، ۱۷) نمی‌توان پذیرفت. و اقوال یاد شده‌ی دیگر؛ بلوچ بودن تال پوران را به اثبات می‌رسانند و تنها، طایفه‌ی بلوچ مورد اختلاف است. دکتر حامی هم در جمع بندی بحث هویت نسبی تال پوران نوشته است که متقن‌ترین نظریه در مورد هویت نسبی تال پوران نظریه‌ی ششم است؛ چرا که همه‌ی شجره نامه‌های خانواده تال پوران به هوت بن جلال منتهی می‌شوند. (حامی، ۱۹۹۴: ۵۷ - ۵۸)

۵. وجه تسمیه‌ی تال پور

درباره‌ی وجه تسمیه‌ی این خاندان حکومتی به تال پور، در کتاب‌های معتبر تاریخ دو نظریه مطرح شده است:

۱. میر سلیمان خان فرزند میر شاهو خان بود و میر شاهو خان عمویی به نام میر تالو خان داشت، که در آن زمان در خانواده از همه از نظر سنی بزرگ‌تر بود و طبق یک روایت تالپوران را به نام او «تالپور» (فرزند تالو) خواندند. (خداداد خان، پیشین: ۱۴۱؛ قلیچ بیگ، بی تا: ۱۱؛ علی بیگ، ۲۰۲۱: ۲، ۱)

۲. دیدگاه دیگر و البته کم طرفدار، این است که، نام خانوادگی تالپور، بر این قبیله در زمان یکی از اجداد تالپوران به نام «بجار بن بیژن» بر این سلسله نهاده شد. وی در سال ۱۰۰۰ ق/ ۱۵۹۲ م، در روستایی به نام «چوتی بالا» سکونت گزید. (حامی، پیشین: ۵۸) در این روستا، یک درخت بزرگ ناله‌ی (ناری) (ساج بمبی، ساج هندی شرقی) بود که زیر آن درخت بجار خان و افراد قبیله اش دور هم می نشستند و به خاطر همنشینی زیر آن درخت ساج (ناله‌ی، ساج هندی بمبی) نام آن‌ها ناله‌ی پور مشهور شد و با مرور زمان از ناله‌ی پور به ناله‌ی پور (تالپور) تغییر یافت. (تالپور ناز، پیشین: ۵؛ حامی، پیشین: ۵۸؛ علی بیگ، پیشین: ۱، ۲؛ دهخدا، ۱۳۴۲ ش: واژه ساج)

۶. هویت مذهبی سلسله‌ی تالپوران

۱.۶. دیدگاه‌ها

درباره‌ی هویت مذهبی تالپوران، دست کم دو دیدگاه وجود دارد؛ یک دیدگاه این است که تالپوران اصالتاً سنی بودند و به تدریج و تحت تأثیر عوامل داخلی یا خارجی شیعه شدند. آقای جیمس برنس انگلیسی از طرفداران این دیدگاه است. وی که در سال ۱۲۴۳ ق/ ۱۸۲۸ م، چند ماه در دربار تالپوران سند بود، می نویسد: «تالپوران اصالتاً مانند عموم بلوچ‌ها و سندی‌ها سنی بودند، ولی رابطه‌ی تالپوران با ایران طی دوران حاکمیت شان، بر دربار آن‌ها تأثیر گذاشت و آن‌ها تحت تأثیر دربار ایران به تشیع گرویده، مانند پادشاه ایران شیعه شده‌اند.» (James Burnes, ۱۸۳۱: ۸۱)

وی هم چنین مدعی است، که در میان تالپوران حاکم بر سند، افرادی چون: «میر مراد علی خان تالپور چهارمین حاکم سند (۱۸۲۸ - ۱۸۳۳ م) و شاهزاده میر صوبدار خان دوم (۱۸۰۲ - ۱۸۴۶ م) فرزند میر فتح علی خان تالپور، مؤسس دولت مرکزی تالپوران (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م) تا به حال به عقیده‌ی اهل سنت پایبند هستند.» (James Burnes, ۱۸۳۱: ۸۱)

برخی از پژوهش‌گران اهل سنت سند، نظیر دکتر عطا محمد حامی نیز، به پیروی از جیمس برنس، بر آنند، که تالپوران اصالتاً سنی مذهب بودند و در زمان حاکمیت شان بر سند و در پی رابطه با عالمان ایران و درباریان دولت شیعی ایران به مذهب تشیع گراییدند. (حامی، پیشین: ۲۲۱) دکتر حامی هم چنین می افزاید؛ که منشی اوترای در کتابش تحت عنوان «میران سند» به نقل از میر محمد نصیر خان تالپور (۱۸۳۹ - ۱۸۴۳ م) نوشته است؛ که بزرگ تالپوران، میر شهداد خان تالپور

(متوفای ۱۷۳۴ م)، بسبب ارتباط با پیر طریقت کلهوروها به نام سید میران شاه چون پوری شیعه شد. (حامی، پیشین: ۲۲۱) و این در حالی است که حاکم سند نور محمد خان کلهورو (۱۷۳۶ - ۱۷۵۴ م)، خود و خاندانش را سنی حنفی و پیر طریقت شان را هم صوفی سنی مذهب و از سلسله‌ی صوفیه سهروردیه معرفی کرده است. (نور محمد، ۱۹۶۴: ۱۴ - ۱۵) مورخان معاصر از جمله حسام‌الدین راشدی و دکتر حامی به نقل منشی اوترای اعتماد نکرده‌اند و نظر مذکور جیمس برنس، را پذیرفته و نقل کرده‌اند. (راشدی، ۱۹۸۱: ۲۱۳؛ حامی، پیشین: ۱۶) گرچه، آن گزارش در صورت صحت، تشیع تالپوران را پیش از حاکمیت شان می‌داند و نه متاخر از حاکمیت شان و هم‌چنین نظر منشی اوترای پذیرفتنی نیست که به سبب ارتباط با پیر طریقت سنی مذهب بزرگ تالپوران میر شهداد خان تالپور شیعه شده باشد!

در برابر این نظریه، نگارنده بر آن است، که تالپوران پیش از رسیدن به قدرت در ایالت سند، شیعه دوازده امامی بودند و آنچه دلیل و مؤید مدعای ماست، مجموعه‌ای از شواهد و قراین میدانی و مکتوب است، که بر خلاف نظریه‌ی جیمس برنس انگلیسی (۱۸۰۱ - ۱۸۶۲ م) و دنباله روانش، تالپوران را شیعه‌ی دوازده امامی معرفی می‌کند و به نظر می‌رسد، انتساب تالپوران به تسنن از سوی جیمس برنس و دیگران یا از روی قیاس و بدون تحقیق و دقت کافی و یا از روی غرض ورزی و جهت ایجاد جو بدبینی علیه تالپوران، صورت گرفته است.

۲.۶. شواهد دال بر تشیع تالپوران

شیعه در اصطلاح به عده‌ای از مسلمانان گفته می‌شود که امامت منصوص و خلافت بلا فصل امیر مومنان امام علی^(ع) اعتقاد دارند و معتقدند؛ که امامت امام علی^(ع) و دیگر امامان شیعه از طریق نص شرعی ثابت شده است. (مفید، ۱۹۹۳: ۳۵؛ شهرستانی، ۱۳۶۴ش: ۱، ۱۸۹) چنان که اشاره شد، شواهد دال بر تشیع تالپوران فراوان است که مهم‌ترین آن‌ها را در حد ظرفیت و حوصله‌ی این مقاله مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۱.۲.۶. تصریحات شخصیت‌های تالپوران بر تشیع خویش

یکی از ادله‌ی قابل توجه در ارتباط با تالپوران و دال بر تشیع آنان، اصرار و تاکید اعضای خاندان تالپوران بر عدم تحول مذهبی تالپوران و تاکید بر تشیع این خاندان است؛ از جمله، میر حاجی غلام حسین خان تالپور از نسل تالپوران خیرپور می‌گوید: «تالپوران شیعه بودند و هرگز مذهب شان را تغییر نداده بودند.» (حامی، پیشین: ۲۲۱)

میر حیدر علی خان تالپور، از نسل تالپوران حیدرآباد نیز گوید: «تالپوران شیعه بودند و هستند

و دولت تالپوران یک دولت شیعی بود.» (نگارنده ۷ نوامبر ۲۰۲۱ م)^۱ میر غلام صادق خان تالپور در مصاحبه با نگارنده گفت: «تالپوران شیعه و عزادار امام حسین^(ع) بودند. تالپوران فرمان منع برگزاری مراسم عزاداری و عاشورا را که توسط مفتی اهل سنت، مخدوم محمد هاشم تنوی (۱۶۹۲ - ۱۷۶۱ م) در دولت کله‌پورها به اجرا در آمده بود، (مولایی شیدایی، ۱۹۵۹: ۵۱۸ و ۵۲۴) برداشتند و مراسم عزاداری و دیگر شعایر شیعی را با قدرت تمام برگزار کردند و ادامه دادند.»^۲ (نگارنده ۱۸ نوامبر ۲۰۲۱ م)

اگر این مبنا را به‌طور اصولی بپذیریم که «اهل‌البیت ادری بما فی‌البیت.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۸۱، ۲۷۴)، این گزارش‌ها بر تشیع تالپوران و تقدم آن بر عصر حاکمیت تالپوران بر ایالت سند و برقراری روابط سیاسی و فرهنگی میان تالپوران و قاجاریه در ایران، گواهی می‌دهد. میرزا قلیچ بیگ (۱۸۵۳ - ۱۹۲۹ م) درباره تالپوران نوشته است: نه فقط میر علی مراد خان تالپور (۱۸۴۳ - ۱۸۹۴ م) و تالپوران دیگر، خیرپور بلکه تالپوران حیدرآباد هم مانند آن‌ها شیعه بودند. در ماه محرم تعزیه، شبیه تابوت و سیچ‌ها (ماکت حرم‌ها و ضرایح معصومان^(ع)) به دوش می‌گرفتند و نقاره‌ها را می‌نوازدند و در ایام عزای ماه محرم لباس سیاه می‌پوشیدند و نذر می‌دادند و اطعام می‌کردند. (قلیچ بیگ، پیشین: ۸۱) دکتر عطا محمد حامی نیز، با توجه به گفته‌های شخصیت‌های تالپوران در خصوص پیشینه‌ی تشیع تالپوران، طوری نتیجه‌گیری کرده که کم و بیش با سخن پیشین وی که تشیع تالپوران را تحت تاثیر روابط سیاسی و فرهنگی ایشان پس از رسیدن به قدرت دانسته بود، منافات دارد و محتوای این نتیجه‌گیری گرچه باز هم قدری با واقعیت فاصله دارد، با این وجود به دیدگاه دوم (دیدگاه نگارنده) نزدیک شده است؛ وی این‌طور نتیجه‌گیری کرده است:

«به هر حال بزرگان سلسله‌ی تالپوران هر مذهبی که داشتند، ولی این امر مسلم و یقینی است که تالپوران خیرپور از زمان موسس دولت تالپوران خیرپور میر سهراب خان تالپور (۱۷۸۴ - ۱۸۱۱ م) شیعه بودند و تا به امروز شیعه هستند و روایات متواتر منقول از افراد مسن خیرپور به نقل از بزرگان شان، و نیز آثار به‌جا مانده از عصر حاکمیت تالپوران از قبیل عزاداری و ماتم‌داری، دلایلی محکم و متقن بر تشیع تالپوران است.» (حامی، پیشین: ۱۶) چنان‌که ملاحظه می‌شود، دکتر حامی تشیع تالپوران را به صراحت تا زمان موسس دولت تالپوران خیرپور (تا سال ۱۷۸۴ م) عقب برده که قاعدتا با تحول مذهبی تالپوران در خلال حاکمیت شان و در پی ایجاد روابط سیاسی و فرهنگی ایشان با قاجاریه منافات دارد.

^۱ مصاحبه‌ی نگارنده با میر حیدر علی خان تالپور در تاریخ ۷ نوامبر ۲۰۲۱ م.
^۲ مصاحبه‌ی نگارنده با میر غلام صادق خان تالپور در تاریخ ۱۸ نوامبر ۲۰۲۱ م.

۲.۲.۶. اشعار مرثیه و مدح در شان تال پوران

یک دسته از ادله و اسناد پر حجم و پر شمار که دال بر تشیع تال پوران است مجموعه‌ای از اشعار شاعران است، که پیش از رسیدن تال پوران به قدرت و در آن زمان که ایشان از صاحب منصبان عالی رتبه‌ی سلسله‌ی حکومتی کله‌روهای سنی مذهب بودند، در مقام تسلیت یا مدح تال پوران و با به‌مناسبت ایام عزای اهل بیت^(ع) در حضور تال پوران سروده و خوانده شده؛ در حالی که مفاد آن اشعار با مذهب تشیع سازگار است و همین اشعار مورد تایید و تشویق و قدردانی تال پوران بوده است. در نتیجه، این سروده‌ها، از سوی گویای مذهب شیعی تال پوران پیش از رسیدن به قدرت و از سوی نوعی ترویج مکتب اهل بیت^(ع) از سوی تال پوران محسوب می‌شود. ذیلاً، تعدادی از این نوشته‌ها و اشعار را که مربوط به دوران پیش از حاکمیت تال پوران است، در دو بخش مرثیه و مدح مرور می‌کنیم:

۱.۲.۲.۶. مرثیه‌ها

میر عظیم‌الدین عظیم (۱۷۴۹ - ۱۸۱۴ م) سال‌ها پیش از حاکمیت تال پوران، با مضامینی شیعی در رثای شهادت صاحب منصبان عالی رتبه‌ی دربار کله‌روها، میر بهرام خان تال پور و فرزندش، میر صوبدار خان در سال ۱۱۸۹ ق / ۱۷۷۵ م، این‌طور سروده است:

میر بهرام و صوبدار امیر ***** هر دو در ملکِ سند والا دست
به نبی و علی و با حسنین ***** هر دو داده بخلدِ اعلا دست
دست یزدان علی به فضل عظیم ***** هر دو تا را گرفت یک‌جا دست
شده با میر صوبدار شهید ***** زد بدامان شاه شهدا دست. (۵۱۱۸۹ ق)

(حسینی تتوی، ۱۹۶۲: الف)، (۱۸۲)

چون بودند شان داغ‌دار حسین ***** گرفتند جا در جوار حسین
خصوصاً بر آل نبی غم رسید ***** تو گویی که ماه محرم رسید

(حسینی تتوی، ۱۹۶۷: ب)، (۳۷)

میر عظیم به هنگام شهادت میر بچار خان تال پور در سال ۱۱۹۴ ق / ۱۷۷۸ م، با دسیسه‌ی فرمان‌روای سلسله‌ی کله‌روها، در رثای وی این‌طور سروده است:

گهی به حیل‌ی شامی ز تیغ بن ملجم ***** رساند ضرب شهادت به حیدر کرار
گهی ببازی کفار کوفه بهر یزید ***** سر حسین جدا کرد از تن افگار

گهی به زهر و گه از تیغ و گاه از خنجر ***** چه ظلم‌ها که نکرده به عترت اطهار
فدای نام نبی و محب آل نبی ***** فقیر دوست، غریب آشنا و نیکو کار
شنید سال شهادت دلم ز هاتف غیب ***** «شهید ابن شهید ولی امیر بچار» (۱۱۹۴ ق)
مهمنا بحق ذات پاک یکتایت ***** بحق پنجتن و هم بحق هشت و چهار
مکان میر شهید و برادر و پدرش ***** به خلد نزد حسین علی ده ای دادار
(حسینی تنوی، پیشین: الف، ۱۸۳)

میر عظیم (۱۷۴۹ - ۱۸۱۴ م) به مناسبت شهادت میر عبدالله خان تالپور و میر فتح خان تالپور
و مرز و فقیر از حامیان تالپوران، در سال ۱۱۹۶ ق / ۱۷۸۲ م - پیش از روی کار آمدن تالپوران در
سند - این قطعه تاریخی را سروده است که طی آن شاعر شهادت این افراد را با شهادت امامان
معصوم^(ع) و خاندان امیر مومنان امام علی^(ع) مقایسه می‌کند:

دیده‌ام حالات عالم در تواریخ سلف ***** هم ز اخبار قدیم و هم ز آثار جدید
این شهادت‌های موروثی که این‌جا واقع است ***** از کجا جز خاندان مرتضی جایی شنید
این ستم‌ها کین زمان از ظالمان در سند شد ***** جز به دشت کربلا چشم فلک هرگز ندید
هاتفم سال شهادت گفت: نالان صبح گاه ***** وای واویلا، «شهید ابن شهید ابن شهید!»
(۱۱۹۶ ق)

(حسینی تنوی، ۱۹۶۲: ۱۸۴؛ مهر، ۱۹۶۴: ۲، ۱۹۶)

نیازی به توضیح نیست، که چنین توصیف‌هایی در شان شهدای تالپور که با نسبت‌ها به روایات
کشته شدن امامان اطهار^(ع) و توسل جستن به نام پنج تن و هشت و چهار (دوازده امامان اهل بیت^(ع))
برای مغفرت و بلندی درجات و مسالت کردن از پروردگار بهشت و جوار امام حسین^(ع) گویای وجود
فرهنگ شیعی جا افتاده‌ای در میان تالپوران قبل از رسیدن به قدرت و فرمان‌روایی بر ایالت سند
است. اشعار فوق پیش از رسیدن آقای جیمس برنس در سال ۱۲۴۳ ق / ۱۸۲۸ م، به دربار تالپوران،
حتی سال‌ها قبل از تولد آقای جیمس برنس (۱۸۰۱ - ۱۸۶۲ م) سروده شده است و قدمت بیش‌تری
نسبت به رای و نظر او دارد.

۲.۲.۲.۶. مدح‌ها

میر عظیم‌الدین عظیم (۱۷۴۹ - ۱۸۱۴ م) دیوانش را به فرمان حاکم سند میر فتح علی خان
تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م) نوشته بود (حسینی تنوی، پیشین: الف، ۳)، درباره وی نوشته است:

«حضرت میر صاحب ... تابع احکام خیرالبشر، مخلص صادق حضرات اثنا عشر (ع) ... (همان) و درباره میر غلام علی خان تالپور (۱۸۰۲ - ۱۸۱۱ م) نوشته است: «... مشمول مکارم محمدی، مرید معتمد حضرات هشت و چهار، مخلص معتقد آل اطهار (ع)» (حسینی تتوی، پیشین: (الف)، ۴) و همچنین آموزه‌های شیعی در اشعار مدحی که در شان خاندان تالپوران، پیش از رسیدن به قدرت و یا مقارن رسیدن آنان، به قدرت، سروده شده نیز شاهد دیگری بر تشیع تالپوران پیش از رسیدن به فرمان‌روایی ایالت سند و ارتباط به دربار ایران است. در این خصوص نیز، شواهد فراوان است؛ از جمله اشعار میر عظیم که سال‌ها پیش از حاکمیت تالپوران بر ایالت سند، طی نامه‌ای منظوم خطاب به بزرگ خاندان تالپوران و سپهسالار و نخست وزیر کلپوروها، میر بجارخان تالپور (سال شهادت ۱۱۹۴ ق / ۱۷۸۰ م)، ضمن طرح خواسته‌ی خود، با ابیاتی حاوی مضامین شیعی، بمدوح خود را این‌گونه ستوده است:

پس از حمد توحید رب الکلام **** ثنای محمد علیه السلام

بود فرض با مدح اثنا عشر **** که هستند اجزای خیرالبشر

بعز تو اعزاز آل نبی **** به دور تو ممتاز آل نبی

توئی میر بجار روشن ضمیر **** به صورت امیر و بمعنی فقیر

(حسینی تتوی، پیشین: (الف)، ۲۱۱)

شکی نیست، تعبیر فرض بودن مدح اثنا عشر به عنوان «خیر البشر»، تقریباً صریح در گرایش تالپوران به تشیع دوازده امامی است و همچنین میر عظیم (۱۷۴۹ - ۱۸۱۴ م) برای استمداد از میر بجارخان تالپور و برگرداندن زمین باغ از غاصب این‌طور در نامه‌ی منظوم نوشته است:

به یک قطعه‌ی باغ راضی ز دهر **** عیان شد تقاضای ماضی ز دهر

که آن را ز من چون فدک می‌برند **** ز غم آه من تا فلک می‌برند

اگر شیخ کج رفت با من بجاست **** بما کج روی هایشان ز ابتداست.

(همان: ۲۱۲)

تعبیر فراوانی از اشعار فوق دقیقاً همسان و همسو با اندیشه‌ی تشیع، دست کم تشیع به مفهوم عام آن است. میر علی شیر قانع شکراللهی شیرازی تتوی (۱۷۲۸ - ۱۷۸۹ م) در مدح فاتح سند میر فتح علی خان تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م) که بعد از فتح سند در سال ۱۱۹۶ ق، سروده است:

آن که نازد بر وجودش روزگار **** چون جناب مصطفی بر مرتضی

یارب این ذات مقدس را مگر **** از پی احیای دین دادی جلا
دین ز ارض سند رفته بود پاک **** گر نه این حامی دین دادش ضیا
این ولای اهل بیت ست که از آن **** بهره‌ی دارین بردند اولیا
یمن این دین‌داری آن «میر» سترگ **** بر اعدای شد مظفر هر کجا
تا ولای اهل بیت ست عز دین **** عز دینش باد اقبال آشنا

(قانع تتوی، ۱۹۶۱: ۲۱۹ - ۲۲۱)

هم‌چنین میر عظیم (۱۷۴۹ - ۱۸۱۴ م) در مدح فاتح سند و مؤسس دولت تالپوران، میر فتح
علی خان تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م) مقارن رسیدن وی به قدرت و پیش از هرگونه ارتباط با دربار
قاجاریه در ایران، این‌طور سروده است:

میر ما فتح علی خان شاه سند **** از غلامی علی^(ع) شد فتحیاب

(حسینی تتوی، ۱۹۶۲: الف)، (۲۲)

میر فتح علی غلام علی(ع) است **** تاج فتح از علی بسر دارد

(همان: ۴۱)

از فتح علی شاه خوارج شده پامال **** خصم اند به اولاد علی کینه وری چند
ما را به غلامی علی هست چو نازش **** با ما نرسد دعوی سفیان پسری چند
جنات همه جای محبان حسین است **** باشد پی اعدای جنابش سقری چند.

(همان: ۵۱)

چون هستند احباب آل علی **** شود چشم شان روشن از خوشدلی

(حسینی تتوی، پیشین: ب)، (۱۹)

میر عظیم در مدح میر سهراب خان تالپور (۱۷۸۴ - ۱۸۱۱ م) در فتح نامه تالپوران سروده است:

هم آن میر سهراب لشکر شکن **** غلام علی میر شمشیر زن

(همان: ۷۹)

آقای حبیب‌الله رشیدی در مقدمه «کلیات مایل تتوی» نوشته است: رشد فکری میر غلام علی
مایل شکراللهی شیرازی تتوی (۱۷۶۸ - ۱۸۳۵ م) در عهد میر فتح علی خان تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲
م) و میر غلام علی خان تالپور (۱۸۰۲ - ۱۸۱۱ م) صورت پذیرفت و در اظهار عقاید شیعی هیچ
باکی ندارد و اظهار تشیع در اشعار وی به کثرت دیده می‌شود، او در اشعارش نه فقط عقیده شیعی

خویش را اظهار کرده است، بلکه در بعضی جاها ضربات سنگینی به مخالفان تشیع وارد کرده است و ما اشعار آن چنانی میر مایل را از این، «کلیات مایل تنوی» حذف کرده‌ایم. (مایل، ۱۹۵۹: مقدمه ۵۳) میر مایل در مدح فاتح سند میر فتح علی خان تالپور چندین سال پیش از تولد جیمس برنس این طور سروده است:

کسی کجاست محب جناب اطهر تو **** چو میر فتح علی خان دگر بدورانی

(همان: ۲۵۰)

ز آنکه از جان و دل بود آن میر **** هم غلام علی و هم اولاد

(همان: ۳۲۱)

میر مایل در مدح میر غلام علی خان تالپور (۱۸۰۲ - ۱۸۱۱ م) این طور سروده است:

خوش میر ما «غلام علی خان» **** که از ازل خود را غلام نام شه ذوالفقار کرد

(همان: ۲۵۷)

میر مایل در مدح میر کرم علی خان تالپور (۱۸۱۱ - ۱۸۲۸ م) این طور سروده است:

بدین جعفری است بسکه صادق الایمان **** بود دلش ز زر جعفری تمام عیار

(همان: ۲۷۵)

محب صادق و مخلص بصدق نیک آئین **** مرید خاص نبی و علی و آل کبار

ز دل به حسن عقیدت چو مالک اشتر **** ز جان بصدق ارادت چو بوذرِ غفار

(همان: ۲۷۶)

مرید پنجتن و مخلص ائمه دین **** محب خاص جناب علی ولی الله

(همان: ۲۱۲)

شها تویی که بعهد تو دین مصطفوی **** گرفته است به ترویج شرع تازه جلا

(همان: ۲۱۳)

امیر بزم کرم نام دار فارس و هند **** که در محبت آل نبی چو سلمان است

(همان: ۲۱۷)

آن که پیوسته چو آب است مرید حضرات **** آنکه در دوستی آل چو اجداد آمد

اعتقادش چو درست آمده با آل رسول **** میر ما معتقد عترت امجاد آمد

(همان: ۲۶۴)

میر مایل در مدح میر مراد علی خان تالپور (۱۸۲۸ - ۱۸۳۳ م) این‌طور سروده است:

بود «مراد علی خان» میر خوش نامش، **** ز عون نام شریفِ علی بن عمران،

ز بسکه هست مریدِ جناب آل علی، **** بود مراد دلش حاصل از علی هر آن

(همان: ۳۱۲؛ راشدی، پیشین: ۱۳۷)

اعتقادش چو درست آمده با آل رسول **** میر ما معتقدِ عترت امجاد آمد

(مایل، همان: ۲۶۲)

میر مایل درباره عقیده‌ی شیعی فرمانروایان تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۳۳ م) نیز، این‌گونه، سروده است:

هر یک محب صادق و هر یک امیر ملک **** هر یک ولایِ آلِ علی را شعار کرد

(همان: ۲۵۸)

خوش زرِ جعفری ست رائج وقت **** جعفری ام همین زری دارم

(همان: ۱۲۵)

میر مایل (۱۷۶۸ - ۱۸۳۵ م) در یک درخواست منظم با مضامین شیعی از موسس دولت سلسله‌ی

تالپوران خیبرپور، میر سهراب خان تالپور (۱۷۸۴ - ۱۸۱۱ م) چنین مساعدت مالی طلبیده است:

ایا میر سهراب خان نام‌دار **** به‌نام آوری شهره‌ی روزگار

دعا گوی دولتِ غلامِ علی **** غلامِ غلامانِ نامِ علی

(همان: ۳۱۲؛ راشدی، پیشین: ۲۱۸)

میر مایل (۱۷۶۸ - ۱۸۳۵ م) جای دیگر، برای میر سهراب خان تالپور سروده است:

هست چون فرض حب آل نبی **** خوش تر آن کس که در محبان است

شکر حق کز جماعت احباب **** میر سهراب از دل و جان است

(مایل، همان: ۲۶۰)

میر صوب‌دار خان تالپور دوم (۱۸۰۲ - ۱۸۴۶ م) در مدح پدرش فاتح سند میر فتح علی خان

تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م) نیز، با مضامین شیعی این‌طور سروده است:

چو خیبر بسی فتح دارد حصار **** بود تیغ او نایب ذوالفقار

علی داد شمشیر در دست او **** عدو آمده بر زمین بست او

(Sada Rangani, ۱۹۵۸: ۲۲۰)

همان‌طور که ملاحظه گردید، سال‌ها پیش از ورود آقای جیمس برنس به ایالت سند، شاعران شیعی در اشعار شان تال‌پوران را شیعه امیر مومنان امام علی و آل علی^(ع)، احیاگر و مروج تشیع و ولایت امامان اطهار^(ع) در سر زمین سند معرفی کرده‌اند و میر مایل مذهب رایج در دوران تال‌پوران را در ایالت سند مذهب جعفری معرفی کرده است. بنابراین، اشعار فوق دیدگاه آقای جیمس برنس و دنباله روانش را نفی می‌کند و مدّعی نگارنده را به اثبات می‌رساند که تال‌پوران پیش از رسیدن به فرمان‌روایی، شیعه بودند.

۳.۲.۲.۶. پای‌بندی عمیق و گسترده‌ی تال‌پوران به آداب و رسوم شیعی

یکی دیگر، از قراین دالّ بر هویت شیعی تال‌پوران سلوک مذهبی تال‌پورن است؛ پای‌بندی تال‌پوران به آداب و رسوم شیعی بسیار چشم‌گیر، عمیق و گسترده است. میر منور حسین خان تال‌پور در مصاحبه با نگارنده گفت: «فرمان‌روایان تال‌پور خیرپور اکثرشان، از میر علی مراد خان تال‌پور (اول) گرفته به بعد وصیت می‌کردند، که در کربلایی معلا مدفون شوند. از این‌رو، اکثریت شاهزادگان و فرمان‌روایان تال‌پور در کربلایی معلا مدفون هستند. از جمله میر علی مراد خان تال‌پور (اول) سومین حاکم خیرپور (۱۸۴۳ - ۱۸۳۴ م)، میر فیض محمد خان تال‌پور، چهارمین حاکم خیرپور (۱۸۹۴ - ۱۹۰۹ م)، میر امام بخش خان تال‌پور پنجمین حاکم خیرپور (۱۹۰۹ - ۱۹۲۱ م)، میر علی نوازخان تال‌پور ششمین حاکم خیرپور (۱۹۲۱ - ۱۹۳۵ م) که عقیده شیعی و عشق و علاقه تال‌پوران با امام حسین^(ع) را نشان می‌دهد.»^۱ (نگارنده ۲۵ نوامبر ۲۰۲۱ م)

۴.۲.۲.۶. اقدامات تال‌پوران در ترویج مکتب اهل‌بیت^(ع)

ترویج مکتب اهل‌بیت^(ع) از سوی تال‌پوران، نه تنها، قرینه، بلکه دلیل محکم دیگری بر هویت شیعی ایشان است؛ اقدامات تال‌پوران در راستای ترویج مکتب اهل‌بیت^(ع) فراوان است. ما بنا به اختصار و نظر به ضیق مجال مهم‌ترین آن‌ها را در حد ظرفیت و حوصله‌ی این مقاله مورد بررسی قرار می‌دهیم:

الف. تاسیس مساجد برای شیعیان

تاسیس مساجد شیعی، در داخل و خارج قلعه‌ی حیدرآباد و تَنَدُو آقا سید اسماعیل شاه ایرانی توسط میر فتح علی خان تال‌پور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م) (تال‌پور، ۲۰۰۷: ۲۲۵)، مسجد جامع شیعی، در

^۱ مصاحبه‌ی نگارنده، با میر منور حسین خان تال‌پور، در تاریخ ۲۵ نوامبر ۲۰۲۱ م.

محلّه‌ی علی‌رضا شاه در شهر خیرپور، توسط میر سهراب خان تالپور (۱۷۸۴ - ۱۸۱۱ م)^۱ (نگارنده ۱۳ نوامبر ۲۰۲۱ م)، «مسجد علی» در «سند مدرسه الاسلام کراچی» و مسجدی برای شیعیان نزد «حسینیه شاهی» در شهر کوت دیجی توسط میر فیض محمد خان تالپور (۱۸۹۴ - ۱۹۰۹ م)، (قلیچ بیگ، پیشین: ۷۵؛ نسیم امروهوی، ۱۹۵۵: ۷۳؛ حامی، پیشین: ۲۴۵) گواه بر تشیع تالپوران می باشد.

ب. تاسیس حسینیه‌ها، ماکت‌ها و حمایت از شاعران آیینی و مداحان اهل بیت (ع)

تاسیس حسینیه‌ها و ماکت‌های حرم حضرت امام حسین (ع)^۲ برای برگزاری و گسترش عزاداری نیز نشانه‌ی تشیع تالپوران است؛ از آن جمله است، تاسیس حسینیه در قلعه‌ی حیدر آباد و ساخت اولین و نخستین تعزیه چوبی (ماکت حرم) در تاریخ حیدر آباد توسط میر فتح علی خان تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م) (علی بیگ، پیشین: ۱۳۴) نیز ساخت اولین و نخستین حسینیه و تعزیه‌ی چوبی (ماکت حرم) در تاریخ شهر خیرپور، به نام حسینیه‌ی ایوان علی‌رضا شاه توسط میر سهراب خان تالپور (۱۷۸۴ - ۱۸۱۱ م)، (حامی، پیشین: ۲۴۲؛ نگارنده ۲۱ نوامبر ۲۰۲۱ م)^۳ و «حسینیه شاهی» در شهر کوت دیجی در ایالت سند توسط میر فیض محمد خان تالپور (۱۸۹۴ - ۱۹۰۹ م) (حامی، پیشین: ۲۴۵) بی‌تردید، ساخت این بناهای مذهبی شیعی، گواه بر تشیع تالپوران است.

سید ثابت‌علی شاه کربلایی (متوفای ۱۸۱۰ م) (مایل، پیشین: ۳۷۵؛ نقوی، ۱۳۷۰ ش: ۶۸)، آخوند محمد عالم کربلایی (متوفای ۱۸۷۰ م) (حامی، پیشین: ۴۴۸)، میرزا محمد فاضل بیگ و میرزا مراد علی بیگ «سایل» (متوفای ۱۸۲۷ م) (همان: ۳۹۰) شاعران آیینی و مداحان اهل بیت (ع)^۴ دربار تالپوران، بودند. به ترتیب، دو نفر آخر را میر سهراب خان تالپور (۱۷۸۴ - ۱۸۱۱ م) برای تبلیغ مکتب اهل بیت (ع)^۵ و اجرای مراسم عزاداری از شهر تته به شهر خیرپور، فراخواند و آن‌ها در منطقه‌ی خیرپور، به تبلیغ مذهب امامیه پرداختند. (حامی، پیشین: ۳۹۰) حمایت تالپوران از شاعران آیینی و مداحان اهل بیت (ع)^۶ نیز، بر تشیع تالپوران، دلالت دارد.

ج. نصب علم‌های اهل بیت (ع)

نصب علم‌های با شکوه به یاد علمدار کربلا توسط فرمان‌روایان و شاهزادگان تالپور برای اجرای مراسم عزاداری حضرت امام حسین (ع)^۷ نیز از دیگر شواهد تشیع تالپوران است. از جمله: وادن جو

۱ مصاحبه‌ی نگارنده، با میر قمر رضا خان تالپور، خیرپوری در ۱۳ نوامبر ۲۰۲۱ م.

۲ مصاحبه‌ی نگارنده، با میر ممتاز حسین تالپور، در تاریخ ۲۱ نوامبر ۲۰۲۱ م.

پُر^۱ (بلوچ، ۲۰۰۷: ۲، ۲۲۴)، (عَلَم نجارها) توسط میر فتح علی خان تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م) (علی بیگ، پیشین: ۱۳۴)، «میر ودی جو عَلَم»، (عَلَم میر بزرگ) در شهر خیرپور توسط میر سهراب خان تالپور (۱۷۸۴ - ۱۸۱۱ م) (نسیم امروهوی، پیشین: ۲۷)، عَلَم بزرگ (ودو عَلَم) در شهر بنگلو توسط میر علی مراد خان تالپور (اول) (۱۸۴۳ - ۱۸۹۴ م)، (نگارنده ۳۱ اکتوبر ۲۰۲۱ م)^۲، سَتین وارو پر (عَلَم مراسم هفتم ماه محرم)، میندی وارو پر (عَلَم حنا) و هندورو وارو پر (عَلَم گهواره حضرت علی اصغر^(ع)) در شهر خیرپور، توسط شاهزاده میر جان محمد خان تالپور (متوفای ۱۸۸۸ م) (نگارنده ۱۳ نوامبر ۲۰۲۱ م)^۳، «عَلَم حضرت عباس» در شهر گُهر و «عَلَم باب زینبیه» در شهر کوت دیجی توسط میر فیض محمد خان تالپور (۱۸۹۴ - ۱۹۰۹ م)، (حامی، پیشین: ۴۱۹؛ نگارنده ۲۸ اکتوبر ۲۰۲۱ م)^۴، «عَلَم بزرگ کوهچه» در شهر کوت دیجی توسط میر امام بخش خان تالپور (۱۹۰۹ - ۱۹۲۱ م)، (نگارنده ۲۱ نوامبر ۲۰۲۱ م)^۵، «عَلَم عدالت» شهر کوت دیجی توسط ششمین حاکم خیرپور میر علی نواز خان تالپور (۱۹۲۱ - ۱۹۳۵ م) نصب شد. (نگارنده ۴ سپتامبر ۲۰۲۱ م)^۶

د. سرودن اشعار در مدح اهل بیت^(ع)

سرودن اشعار فراوانی در مدح و مرثیه‌ی اهل بیت^(ع) توسط امیران تالپوران، شاهد دیگری بر تشیع تالپوران است. ما بنا بر اختصار اشعار چند تن از خانواده‌ی تالپوران را در مدح اهل بیت^(ع) این‌جا نقل می‌نماییم که این اشعار، عقیده‌ی شیعی خانواده‌ی تالپوران را آشکار می‌نماید:

۱. میر کرم علی خان تالپور، سومین فرمان‌روای دولت مرکزی تالپوران حیدرآباد (۱۸۱۱ - ۱۸۲۸ م) شیعه بود و مداح یگانه‌ی امیر مومنان حضرت امام علی^(ع) بود. (حسین پادشاه، ۲۰۰۳: ۳۳۲؛ ۱۸۳: ۱۹۵۸، Sada Rangani) از اشعار وی است:

شاه دین شیر خدا ابن عم خیرالورا *** آن وصی مصطفی آن نایب پروردگار
سرورا بی کس نواز از غلامان تو ام *** از غلام خویش چشم مرحمت را بر مدار

۱. در زبان سندی، پُر به مکانی می‌گویند؛ که عَلَم حضرت ابوالفضل عباس^(ع) در آن نصب شده باشد و در ایام محرم الحرام مراسم عزاداری و ماتم برگزار شود.

۲. مصاحبه‌ی نگارنده، با میر محمد علی تالپور، در تاریخ ۳۱ اکتوبر ۲۰۲۱ م.

۳. مصاحبه‌ی نگارنده، با میر قمر رضا تالپور، در تاریخ ۱۳ نوامبر ۲۰۲۱ م.

۴. مصاحبه‌ی نگارنده، با میر عباس حسین تالپور، در تاریخ ۲۸ اکتوبر ۲۰۲۱ م.

۵. مصاحبه‌ی نگارنده، با میر ممتاز حسین تالپور، در تاریخ ۲۱ نوامبر ۲۰۲۱ م.

۶. مصاحبه‌ی نگارنده، با استاد گل محمد جمانی، در تاریخ ۴ سپتامبر ۲۰۲۱ م.

میر ما فتح علی خان دوستدار اهل بیت **** دولت و اقبال و عمرش باد همیشه پایدار
ای "کرم" دارم امید از درگه آل عبا **** بر سرت پیوسته باشد، سایه هشت و چهار
در دو عالم بنام اثنا عشر **** یاعلی بر "کرم" کرم فرما

(متقی بیگ، ۲۰۰۵: ۵۳ - ۵۴)

جان من در قیامت صغری **** پیش مهدی (عج) نثار خواهد شد

(همان: ۵۵)

۲. میر مراد علی خان چهارمین فرمان‌روای دولت مرکزی تالپوران حیدرآباد (۱۸۲۸ - ۱۸۳۳ م) بود. (خلیل تنوی، ۱۹۵۸: ۷۳۰ - ۷۳۱؛ گروهی از مولفان، ۱۳۸۰ ش: ج ۴، ۱۸۱۴؛ بخاری، ۲۰۱۳: ۳۳؛ قاسمی، ۲۰۰۰: ۶۴) نمونه‌ی از اشعار وی در مدح امیر مومنان حضرت امام علی ابن ابی طالب (ع):
«علی» هست از غلامان شه دین **** چه پروا باشم از دشمن هزاران

(همان: ۵۹)

یا نبی بهر حضراتِ حسنین **** رحم در روز محشرم فرما
یا الهی بحق شاه نجف **** بر «علی» لطف کن کرم فرما

(همان: ۶۰)

بر در آستان شاه نجف **** ای «علی» ساز جبه سایه را

(همان: ۶۱)

آقای جیمس برنس، میر مراد علی خان تالپور (۱۸۲۸ - ۱۸۳۳ م) را اهل سنت معرفی کرده است؛ چرا که در اشعارش، خود را از غلامان شه دین امیر مومنان امام علی (ع) معرفی می‌کند و از پروردگار، به حق آن حضرت مسالت می‌نماید.

۳. میر محمد نصیر خان تالپور، (۱۸۴۰ - ۱۸۴۳ م) «جعفری» تخلص می‌کرد. (خداداد خان، پیشین: ۱۵۵ - ۱۵۶؛ خلیل تنوی، پیشین: ۱۰۵؛ ۲۰۶: ۱۹۵۸، Sada Rangani، احمد، ۱۹۷۷: ۳، ۷۰۰؛ بلوچ، پیشین: ۳۹؛ بخاری، پیشین: ۳۳؛ قدوسی، پیشین: ۴۱۰) وی تالیفات بسیار دارد از جمله: مثنوی مختارنامه. (خلیل تنوی، همان: ۱۰۹) از اشعار وی است:

از حکم حق ز نبی امین **** حق نما شد، شهنشاه دو جهان علی

ای «جعفری» غم نبود روز رستخیز **** شد پیشوای کون و مکان علی

(متقی بیگ، پیشین: ۸۱)

۴. میر محمد علی خان تالپور (۱۸۲۸ - ۱۸۶۲ م) «بهرور» تخلص می کرد.

(خلیل تتوی، پیشین: ۷۳۱)

از اشعار وی است:

پس از نعت آن مرسل کردگار **** کنم مدحت اول هشت و چهار
 علی ولی صاحب انما **** وصی نبی افسر هل اتی
 امام من است و من او را غلام **** هزاران درودش، هزاران سلام
 ثنای حسین و حسن فاطمه **** بود ورد من تا دم خاتمه
 شفاعت گر من بروز قیام **** همان پادشاهان دین نه امام

(همان: ۷۳۴)

۵. میر عباس علی خان تالپور، «مومن»، تخلص می کرد که در سال ۱۸۵۵ م، درگذشت.

(همان: ۷۴۷) چنین سروده است:

از آن خالق آسمان و زمین **** بود بر نبی و علی آفرین
 از آن پادشاه جهان کردگار **** بود آفرین بر تن هشت و چار
 خدایا بحق رسولان تو **** بحق امامان پاکان تو
 ببخشای بر حال «عباس» زار **** بحق امامان هشت و چهار

(خلیل تتوی، همان: ۷۴۸ - ۷۵۵؛ متقی بیگ، پیشین: ۱۱۲ - ۱۱۳)

نیازی به توضیح بیش تر نیست، متن اشعار فوق بر تشیع اثنا عشری فرمانروایان و شاهزادگان

تالپور صراحت دارد.

۵.۲.۲.۶. وجود مفاهیم و آموزه‌های شیعی در مهرهای تالپوران حیدر آباد و خیرپور

نوشته‌های روی انگشترها و مهرهای فرمانروایان و شاهزادگان تالپوران حیدر آباد عبارتند از:
 میر فتح علی خان تالپور (۱۷۸۳ - ۱۸۰۲ م): «داد نصرت خدا به فتح علی، به مددگاری نبی و
 علی»، میر غلام علی خان تالپور (۱۸۰۲ - ۱۸۱۱ م): «ناصر من بود نبی و ولی، منم از جان و دل
 غلام علی»، میر کرم علی خان تالپور (۱۸۱۱ - ۱۸۲۸ م): «کرد با من کرم علی عظیم، بحق
 حضرت نبی و کریم»، میر مراد علی خان تالپور (۱۸۲۸ - ۱۸۳۳ م): «بحق حضرت نبی و ولی،
 یافت از حق همه مراد علی» و «بنده‌ی مصطفی مراد علی داشت»، میر محمد نصیر خان تالپور
 (۱۸۴۰ - ۱۸۴۳ م): «علی و حسین و حسن دستگیر، خدا یار و یاور محمد نصیر»، شاهزاده میر

صوبدار خان تالپور دوم (متوفای ۱۸۴۶ م): «صوبدارم من از نبی و ولی» و شاهزاده شهداد خان تالپور (متوفای ۱۸۵۶ م): «خاک پای مرتضی شهداد خان» (راشدی، پیشین: ۱۵۸ - ۱۷۶) و میر عباس علی خان تالپور «مومن» (متوفای ۱۸۵۵ م): «یا حضرت عباس علی ادرکنی» بود. (متقی بیگ، پیشین: ۱۱۲)

سجعه‌های انگشتر فرمان‌روایان و شاهزادگان تالپوران خیرپور، عبارتند از: میر علی مراد خان تالپور (۱۸۴۳ - ۱۸۹۴ م): «علی مراد مرا داد بخت یاری کرد»، میر فیض محمد خان تالپور (۱۸۹۴ - ۱۹۰۹ م): «بحق فیض محمد علی مرادم داد»، میر امام بخش خان تالپور (۱۹۰۹ - ۱۹۲۱ م): «یا رب گناه ما طفیل امام بخش»، میر علی نواز خان «ناز» تالپور (۱۹۲۱ - ۱۹۳۵ م): «یا رب بحق احمد و زهرا علی نواز»، شاهزاده میر احمد علی تالپور (متوفای ۱۹۰۸ م): «جانشین حضرت احمد علی» بود. (حامی، پیشین: ۱۴۹)

فهرستی نه چندان کاملی، از اقدامات گسترده‌ی فرهنگی تالپوران، در حمایت از مکتب اهل بیت^(ع) است، که نشانی بارزی از تشیع تالپوران، پیش از رسیدن به فرمان‌روایی ایالت سند است.

۶.۲.۲.۶. صلابت و مقاومت مذهبی تالپوران

یکی دیگر، از فراین قابل توجه، بر تشیع تالپوران این است، که تالپوران در آن دوران و برهه‌ی زمانی (۱۷۸۳ - ۱۸۲۸ م) که پشتون‌ها به رهبری احمد شاه ابدالی درانی و در پی کشته شدن نادر شاه افشار (۱۱۶۰ ق / ۱۷۴۷ م) حاکم افغانستان شدند و تالپوران خراج‌گزار و زیر نفوذ دولت پشتون و سنی مذهب کابل بودند و پیوسته برای پرداخت خراج مورد تهدید به جنگ، فشار و حتی جنگ و لشکر کشی قرار می‌گرفتند (شکارپوری، بی‌تا: ۱۵۸، ۲۸۸ - ۲۹۱، ۳۰۰ - ۳۱۰؛ نسیم امروهوی، پیشین: ۳۰؛ قدوسی، پیشین: ۳۹۵) و بیش از دربار ایران به دربار کابل وابسته و زیر نفوذ این دولت سنی مذهب بودند، در عین حال بر مذهب تشیع استوار بودند. (مایل، ۱۹۵۹: ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۵۸ - ۲۵۷، ۲۷۵) این استواری بر مذهب تشیع، در آن شرایط دشوار و با توجه به تسلط دولت کابل بر تالپوران، می‌تواند قرینه و نشانه‌ای متقن بر اندیشه‌ی تشیع در میان تالپوران باشد.

۳.۶. نقد نظریه‌ی تاثیر دولت شیعی ایران بر تشیع تالپوران

پژوهش‌گران مدعی هستند؛ که روابط تالپوران طی دوران حاکمیت شان با دولت شیعی ایران محکم و پایدار بوده است. (مایل، همان: ۳۰۳؛ قلیچ بیگ، پیشین: مقدمه، ۶۱ - ۶۳ و ۱۸۷؛ راشد، پیشین: ۵۲۰) در عین حال، ادله‌ی روشن پیشین این حقیقت را به اثبات می‌رساند، که تالپوران پیش از رسیدن به قدرت و طبعاً پیش از ایجاد روابط سیاسی و سفارتي میان تالپوران و قاجاریه، در ایران،

از فرهنگ شیعی استوار برخوردار بوده‌اند. از این رو، ادعای آقای جیمس برنس و دنباله روانش، قابل پذیرش نیست. در عین حال از باب تکمیل بحث، ادله‌ی احتمالی قایلان به نقش روابط با دربار قاجار، در تحول مذهبی تال‌پوران را مرور می‌کنیم:

چنان‌که قبلاً اشاره شد، بعضی از ارباب قلم مانند آقای جیمس برنس انگلیسی (۱۸۰۱ - ۱۸۶۲ م)، سید حسام‌الدین راشدی (۱۹۱۱ - ۱۹۸۲ م) و عطا محمد حامی (۱۹۱۹ - ۱۹۸۲ م) سنی مذهب، عقیده‌ی تشیع تال‌پوران را یکی از تأثیرات دربار ایران بر سلسله‌ی تال‌پوران بر شمرده‌اند! جیمس برنس معترف است، که زمانی که او با تال‌پوران دیدار کرده است، آنان شیعه بوده‌اند؛ لیکن مدعی است که آنان مانند عموم سندی‌ها و بلوچ‌ها اصالتاً سنی بوده‌اند. مشخص است، که دلیل اصالت تسنن تال‌پوران در دید جیمس برنس صرفاً قیاس تال‌پوران با عموم سندی‌ها و بلوچ‌هاست و جز همین استظهار قیاسی، دلیل دیگری ندارد. طبعاً، چنین دلیلی در برابر شواهد گویا و متقنی که ما بر تشیع تال‌پوران پیش از حاکمیت شان اقامه کردیم، قدرت معارضه ندارد. به علاوه، ادعای بعدی جیمس برنس مبنی بر تسنن دو شخصیت مهم تال‌پوران در حالی که اشعاری از میر مراد علی خان و میر صوبدار خان تال‌پور در مدح اهل بیت^(ع) و با مضامین شیعی در دست است که تشیع آنان را اثبات می‌کند، اعتباری ندارد. جالب این است، که آقای جیمس برنس در حالی از گرایش تسنن میرصوبدار خبر داده است که در کتابش اعتراف کرده است: «من فرصتی برای دیدار و ملاقات با میر صوبدار تال‌پور (۱۸۰۲ - ۱۸۴۶ م) را نداشتم؛ با آن‌که وی برای ملاقات با من پیام‌ها فرستاده بود.» (James Burnes, 1831: 71)

بنابراین، آقای برنس بدون شناخت کافی، درباره‌ی عقیده‌ی میرصوبدار خان اظهار نظر و او را سنی معرفی کرده است! همین مقدار برای بطلان رای و نظر او کفایت می‌کند؛ او با قیاس و یا به پذیرش و اعتماد به آرای دیگران و بدون تحقیق درباره‌ی عقیده تال‌پوران نظر داده و در نتیجه، با وجود آن همه شواهد و قراین بر تشیع عموم تال‌پوران، نظر آقای جیمس برنس و دنباله روانش مغرضانه و دور از واقعیت به نظر می‌رسد.

هم‌چنین قابل ذکر است، که میر سهراب خان تال‌پور در سال ۱۷۸۴ م، بعد از یک‌سال از تاسیس دولت تال‌پوران از دولت مرکزی تال‌پوران حیدرآباد جدا شد و دولت تال‌پوران خیرپور را تاسیس کرد. (نسیم امروهوی، پیشین: ۲۹؛ حامی، پیشین: ۷۰) چطور میر سهراب خان تال‌پور و تال‌پوران خیرپور که رابطه‌ای با دربار ایران نداشتند، همگی شیعه شدند؟! از آن گذشته، هیچ گزارشی در هیچ منبعی دال بر رابطه‌ی مستقیم و طولانی میان فرمانروایان

تالپور و قاجار و یا مناظره علمی تالپوران با عالمان شیعه‌ی ایران که سبب تغییر عقیده می‌شود، گزارش نشده است. پس چطور فرمان‌روایان تالپور بدون رابطه‌ی مستقیم با قاجاریه، آنقدر به فرهنگ شیعی دربار ایران نزدیک شدند و عقیده آن‌ها، را پذیرفتند و همگی با هم تغییر عقیده دادند، به جز دو نفر!

بنابراین، نظریه آقای جیمس برنس و دنباله‌روانش، کاملاً اشتباه، نادرست و دور از واقعیت است و دلایل و مستندات متقن و متواتر تاریخی یاد شده بطلان آن را به اثبات می‌رساند و گویای آن است که افراد سلسله‌ی تالپوران پیش از رسیدن به حکومت سند شیعه دوازده امامی بودند.

۴.۶. سرآغاز تشیع تالپوران

اما این‌که پیشینه‌ی تشیع تالپوران در دوره‌های پیش از حاکمیت شان بر ایالت سند و به عبارت دیگر، سرآغاز تشیع تالپوران، به چه زمانی مربوط است؟ برای این سوال کتاب‌های تاریخ ایالت سند پاسخی ارایه نمی‌دهند که در چه زمانی و توسط چه کسی تالپوران تغییر عقیده دادند و به تشیع گرویدند. بنابراین، برای اثبات عقیده‌ی تسنن تالپوران، باید آقای جیمس برنس و دنباله‌روانش، دلیل محکم ارایه کنند.

نتیجه

یافته‌های این پژوهش، این است، که سلسله‌ی تال‌پوران از نظر هویت قومی، اصالتاً از بلوچ‌های سرزمین ایران بودند. تال‌پوران از نظر هویت مذهبی، اولاً، شیعه‌ی دوازده امامی بودند و شواهد و قراین متعددی بر این امر گواهی می‌دهد؛ ثانیاً، تشیع آنان به پیش از حاکمیت بر ایالت سند باز می‌گردد و نظریه‌ی مخالف افرادی چون: آقای جیمس برنس و دنباله‌روانش، از صاحب نظران سندی که مدعی تحول مذهبی تال‌پوران از تسنن به تشیع پس از رسیدن به حکومت هستند، باید برای اثبات مدعایشان دلیل متقن و قابل قبولی ارائه بدهند.

فهرست منابع

الف. کتاب‌ها و مجلات فارسی

۱. ابن حزم ظاهری، علی بن احمد (بی تا)، جمهره انساب العرب، بیروت، دار الکتب العلمیه منشورات محمدعلی بیضون.
۲. احمد، دکتر ظهورالدین (۱۹۷۷ م)، پاکستان مین فارسی ادب، لاهور، انتشارات دانشگاه پنجاب.
۳. بخاری، مخمور (۲۰۱۳ م)، سچل سرمست جی شاعری جو هم عصر شاعرن تی اثر (تاثیر سچل سرمست بر شاعران هم عصرش)، جامشورو، سندى ادبى بورد، چاپ اول.
۴. بلوچ، نبی بخش (۲۰۰۷ م)، جنگ ناما، جام شورو، سندى ادبى بورد، چاپ دوم.
۵. _____ (۲۰۰۵ م)، سجنن جا سلام، سند، مانک موتی تنظیم، چاپ دوم.
۶. _____ (۲۰۰۷ م)، جامع سندى لغات، جام شورو، سندى ادبى بورد، چاپ دوم.
۷. تالپور ناز، میر علی نواز (۱۹۸۷ م)، کلیات ناز، مرتب؛ عطا محمد حامی، جام شورو، سندى ادبى بورد، چاپ اول.
۸. تالپور، محمد جمن (۲۰۰۷ م)، سند جا اسلامى درسگاه، سندى ساهت گهر، چاپ اول.
۹. حامی، عطا محمد (۱۹۹۴ م)، خیرپور جی میرن جو ادب، سیاست و ثقافت مین حصو (سهم تالپوران خیرپور در ادب، سیاست و تمدن)، جام شورو، سندى لاجى یونیورستی آف سند، چاپ اول.
۱۰. حسین پادشاه (۲۰۰۳ م)، حیدر آباد جی تاریخ، حیدر آباد، فائین کمیونیکیشن، چاپ اول.
۱۱. حسینی تتوی، عظیم‌الدین محمد (۱۹۶۲ م)، دیوان عظیم، مرتب؛ دکتر پرفسور غلام مصطفی خان، حیدر آباد، سندى ادبى بورد، چاپ اول.
۱۲. _____ (۱۹۶۷ م)، فتح‌نامه، با مقدمه شیر محمد نظامانی، حیدر آباد، سندى ادبى بورد، چاپ اول.
۱۳. یاقوت حموی، شهاب‌الدین ابو عبدالله بن عبدالله (۱۹۹۵ م)، معجم البلدان، بیروت، دار صادر، چاپ دوم.
۱۴. خداداد خان، خان بهادر (۱۹۵۹ م)، لب تاریخ سند، تصحیح دکتر نبی بخش خان بلوچ، حیدر آباد، سندى ادبى بورد، چاپ اول.
۱۵. خلیل تتوی، مخدوم محمد ابراهیم (۱۹۵۸ م)، تکمله مقالات الشعرا، تصحیح و حواشی سید حسام‌الدین راشدی، کراچی، سندى ادبى بورد، چاپ اول.
۱۶. دهخدا، علی اکبر (۱۳۴۲ ش)، لغت نامه دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
۱۷. راشدی، حسام‌الدین (۱۹۸۱ م)، گالهیون گوته ونن جون (قصه‌های روستاها و درخت‌ها)، جام شورو، سندى ادبى بورد، چاپ اول.
۱۸. _____ (۲۰۰۷ م)، گالهیون منهنجی سنّد جون (قصه‌های سنّد من)، ترتیب؛ غلام محمد لاکهو، جام شورو، سندى ادبى بورد، چاپ دوم.
۱۹. شکارپوری، منشی عطا محمد (بی تا)، تازه نوای معارک، تصحیح عبدالحی حبیبی افغانی، [بی تا]، [بی جا].

۲۰. شهرستانی، محمد بن عبدالکریم (۱۳۶۴ ش)، الملل و النحل، قم، شریف رضی، چاپ سوم.
۲۱. مفید، محمد بن محمد بن نعمان (۱۹۹۳ م)، أوائل المقالات، بیروت، دارالمفید، چاپ دوم.
۲۲. علی بیگ، میرزا امام (بی تا)، سند اور اهل بیت (ع)، حیدرآباد، [بی نا].
۲۳. علی بیگ، میرزا عباس (۲۰۲۱ م)، تاریخ سند تالپور دور (تاریخ سند دوره تالپور)، حیدرآباد، میر مراد علی خان تالپور پبلیکیشن (انتشارات).
۲۴. قانع تتوی، میر علی شیر (۱۹۶۱ م)، مثنویات و قصائد قانع تتوی، با مقدمه‌ی سید حسام‌الدین راشدی، کراچی، سندی ادبی بورڈ، چاپ اول.
۲۵. قدوسی، اعجاز الحق (۲۰۰۷ م)، سند جی تاریخ (تاریخ سند)، انتشارات مهران اکادمی، چاپ اول.
۲۶. قزوینی، زکریا بن محمد (۱۳۷۳ ش)، آثار البلاد و اخبار العباد، تهران، امیر کبیر، چاپ اول.
۲۷. قلیچ بیگ، میرزا (بی تا)، خیرپور ریاست، کنديارو، (انتشارات) روشنی پبلیکیشنز، چاپ سوم.
۲۸. گروهی از مولفان (۱۳۸۰ ش)، دانش‌نامه ادب فارسی (ادب فارسی در شبه قاره هند، پاکستان و بنگلادیش)، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
۲۹. لاکهو، غلام محمد (۲۰۰۶ م)، «تالپرن جی دور مین سند - ایران تعلقات (روابط سند و ایران در دوره‌ی تالپوران)»، مجله مهران سیارو، ج ۴۶، جام‌شورو، سندی ادبی بورڈ.
۳۰. مایل، میر غلام‌علی (۱۹۵۹ م)، کلیات مایل، ترتیب و تصحیح: محمود احمد عباسیم، با مقدمه‌ی محمد حبیب‌الله رشدی، حیدرآباد، سندی ادبی بورڈ.
۳۱. منتقی بیگ، میرزا علی (۲۰۰۵ م)، بزم تالپور، حیدرآباد، دانش پبلیکیشن تندو آقا، چاپ اول.
۳۲. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ق)، بحار الأنوار، بیروت، موسسه‌ الوفاء، چاپ دوم.
۳۳. مولایی شیدایی، رحیم‌داد خان (۱۹۵۹ م)، تاریخ تمدن سند، حیدرآباد، سند یونیورسٹی پریس.
۳۴. _____ (۲۰۰۸ م)، جنت السند، کراچی، سندیکا آکادمی، چاپ دوم.
۳۵. مهر، غلام رسول (۱۹۶۴ م)، تاریخ سند کلهورا، جام‌شورو، سندی ادبی بورڈ، چاپ اول.
۳۶. نسیم امروهوی، قائم رضا (۱۹۵۵ م)، تاریخ خیرپور، سکر، اتحاد پریس نسیم حیدر پرنتر پبلیشر.
۳۷. نظامانی، مولوی نور محمد (۱۹۳۳ م)، تاریخ سند (حصه اول: قدیم سند)، سندی ادبی مسلم سوسائٹی، چاپ دوم.
۳۸. نقوی، سید حسین عارف (۱۳۷۰ ش)، تذکره علمای امامیه پاکستان، ترجمه دکتر محمد هاشم، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.

ب. مصاحبه‌ها

۳۹. مصاحبه‌ی نگارنده، با استاد گل محمد جمانی در شهر کوت دیجی در تاریخ ۰۴ سپتامبر ۲۰۲۱ م.
۴۰. _____، با استاد لعل دنو خان خاصخیلی در شهر خیرپور، در تاریخ ۲۳ نوامبر ۲۰۲۱ م.
۴۱. _____، با پروفیسور دکتر میر محمد علی خان تالپور در شهر بنگلو حومه شهر کوت دیجی در تاریخ ۳۱ اکتوبر ۲۰۲۱ م.
۴۲. _____، با میر حیدر علی خان تالپور در شهر حیدرآباد در تاریخ ۷ نوامبر ۲۰۲۱ م.

۴۳. _____، با میر غلام صادق خان تالپور در روشن آباد در تاریخ ۱۸ نوامبر ۲۰۲۱ م.
۴۴. _____، با میر قمر رضا خان تالپور در شهر کوت دیجی در تاریخ ۱۳ نوامبر ۲۰۲۱ م.
۴۵. _____، با میر ممتاز حسین خان تالپور در شهر کوت دیجی در تاریخ ۲۱ نوامبر ۲۰۲۱ م.
۴۶. _____، با میر منور حسین خان تالپور در شهر خیرپور در تاریخ ۲۵ نوامبر ۲۰۲۱ م.
۴۷. _____، میر عباس حسین خان تالپور در شهر کوت دیجی در تاریخ ۲۸ اکتوبر ۲۰۲۱ م.

ج. منابع انگلیسی

۴۸. Burnes, James, A Narrative of a visit to the court of Sindh, London, ۱۸۳۱.
۴۹. Eastwick .E.B, A glance at Sindh before Napier ۱۸۴۹. Reprint Karachi, ۱۹۸۹.
۵۰. H.I. Sada Rangani, Persian Poets of Sindh, Hyderabad, Sindhi Adabi Board, ۱۹۵۸.